

HOFIZ XORAZMIYNING SHAXSI VA UNING IJODI

Kurbanova Shukurjon Yeldashbayevna

Urganch Davlat Pedagogika Instituti mustaqil tadqiqotchisi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Hofiz Xorazmiyning shaxsi va uning ijodi Hofiz Xorazmiy devonining janr xususiyatlari haqida fikr yuritiladi.

***Kalit soʻzlar:** Hofiz Xorazmiy, devon, janr, sevinch, sogʻinish, sadoqat, vafo, visol, judolik, masʼuliyat, javobgarlik, ijodkor, oshiq va maʼshuqa obrazlari.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается личность Хафиза Хорезми и его творчество. Обсуждаются жанровые особенности сборника Хафиза Хорезми.

***Ключевые слова:** Хафиз Хорезми, диван, жанр, радость, тоска, верность, верность, визал, разлука, ответственность, ответственность, образы творца, любовника и любовницы.*

ABSTRACT

In this article, the personality of Hafiz Khorezmi and his work. The genre features of Hafiz Khorezmi's collection are discussed.

***Key words:** Hafiz Khorezmi, divan, genre, joy, longing, loyalty, faithfulness, visal, separation, responsibility, responsibility, creator, lover and mistress images.*

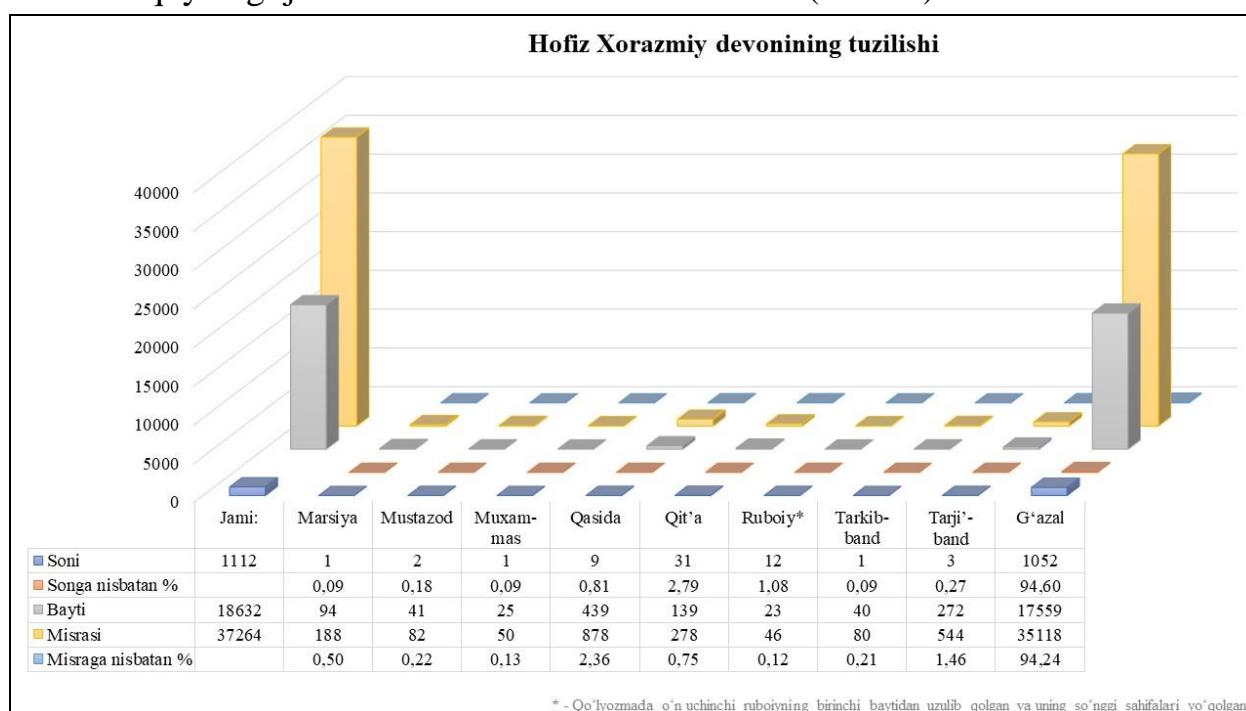
KIRISH

Badiiy ijod aslida adabiy tafakkur shakllaridan biri boʻlib, baʼzan inson hayoti uning bosh tasvir obyekt sifatida koʻrsatiladi. Albatta, bu tushuncha (obyekt) tasviri mavjud olamning oliy xilqati boʻlmish insonni ulugʻlab, uni badiiy kashf etishga, muayyan zamon va makon asosida ijtimoiy-estetik ideal kontekstida koʻrsatishga qaratilgan ijodiy jarayondir. Tabiiyki, unda ijodkorning haqiqiy voqelik va shaxs haqidagi qarashlarini, inson kechinmalari, orzulari, ruhiy olaminimaʼlum estetik maqsadga muvofiq aks ettiriladi. Yakunda, adabiy-tarixiy talqindagi inson oʻz feʼl-atvori, maʼnaviyati, ijobiy va salbiy jihatlari bilan turli davrlarga mansub kishilarning badiiy timsoli sifatida oʻquvchi koʻz oldida gavdalanadi. Zero, inson va jamiyat mavzusi keng maʼnoda, adabiyotning asosiy mavzusi boʻlsa, Vatan va xalq manfaati yoʻlida nom qozongan mashhur shaxslar hamda olamshumul voqealar tarixiy mavzu asosi hisoblanadi. Ijodkor qalami jarayon silsilasida tarixiy va badiiy haqiqatni tasvirlaydi hamda uning zamirida ijtimoiy voqelik, muayyan davr bilan

ijodkor munosabatini aks ettiradi. Adabiyot deb atalmish bu dengizga sho‘ng‘igan har bir ijodkor uzoq o‘tmish, zamonamiz va kelajak bilan hamnafas va uyg‘unlikda yashaydi. Shunday ijodkorlardan biri Hofiz Xorazmiy deyishga to‘la asosimiz bor.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Hozirgi kunga qadar faqat bizga ma‘lum bir devondan tashqari hech bir asari haqida ma‘lumotga ega bo‘lmasak-da, ushbu devor orqali Hofiz Xorazmiyning shaxsi va uning ijodi haqida ma‘lum darajada ilmiy asoslarga ega bo‘la olamiz. Bizningcha, Hofiz Xorazmiy qamrovi keng ijodkor bo‘lib, uning ijodi falsafiy teranligi, sof ishqiy tasviri, insonparvarlik ruhi, tarbiyaviy etikasi, yuksak badiiyati, ta‘sirchanligi bilan zamondoshlaridan alohida ajralib turadi. Misol uchun, XV asr birinchi yarmidagi ijod qilgan shoirdan farqli jihati shuki, uning ijodida arab-fors so‘zlari kam ishlatilgan. Devonda asosan sodda, ravon va xalqona fe‘l-atvorli xususiyatlarini mujassamlashtirib, Xorazm shevasi va unga xos unsurlar aks ettirilgan. Hofiz Xorazmiy bizga ma‘lum ijodiy merosi 37 ming ta misradan ortiq. Yaxlit bir devon tarkibini quyidagi jadvaldan ham bilib olish mumkin (1-rasm).

1-rasm. Hofiz Xorazmiy devonining tuzilishi¹

Jumladan, ularga 9 ta qasida, 1 ta tarkibband, 3 ta tarji‘band, 1 ta muxammas, 1 ta marsiya, 1052 ta g‘azallar, 2 ta mustazod, 31 ta qit‘a, 12 ta ruboiylar kiradi.

Hofiz Xorazmiyning shaxsiga oid qiziq jihatlardan yana biri uning ismi bilan bog‘liq desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Uning asl ismi borasidagi ilmiy yondashuv ilk bor adabiyotshunos professor H.Sulaymonov tomonidan ijodkorning devondagi

¹ Muallif tomonidan tuzilgan.

yettita forscha g‘azallarida keltirilgan Rahim yoki Abdurrahim nomlari asosida ilgari suriladi. Shuningdek, Abdurrahim ismining taxallus shaklida Hofiz Xorazmiyning o‘zbekcha g‘azallaridan birida keltirilganligi ko‘rsatiladi.²

*Xos o‘z quling‘a lutf etib rahm qilsa yor,
Muxlis qadimiy qul anga Abdurrahim erur.*³

Qadimiy Sharqdagi an‘anaga aylangan tarixiy-adabiy uslubdan kelib chiqib, shu fikrni aytish mumkinki, ijodkorning yoshligi Xorazmda kechgan. Bu jihatdan albatta, uning ismidagi Xorazmiy nomi ham qo‘llaniladi. Zero, tug‘ilib o‘sgan joy nomini ism oxirida keltirish yuqorida qayt etganimizdek asosan Sharq tarixiy-adabiy uslubiga xosdir.

XIV asr oxirlarida eldoshlarini tark etib Samarqand, Buxoro, Xo‘jand, Iroq, Kirmon, Isfahon, Tabriz shaharlarini kezib, yakunida Sherozda Ibrohim Sulton saroyida qo‘nuv topadi. O‘zidan oldingi ustozlariga hurmat ko‘rsatgan shoir, Hofiz Sheroziy an‘analarini o‘zbek she‘riyatiga olib kirgan. Zotan, uning “Hofiz” taxallusini tanlashiga turkiy xalqlarni Hofiz Sheroziynining ijodidek ishqiy-falsafiy she‘riyatdan bahramand qilish niyati bo‘lgan bo‘lsa ajab emas.

Hofiz qachon vafot etgan va qayerga dafn etilganligi ham hozircha noma‘lum. Faqat adabiyotshunos professor H.Sulaymonov tadqiqotlariga asoslanib shuni ayta olamizki, 1435-yilda Sulton Ibrohim vafot etganida Hofiz Xorazmiy unga atab maxsus marsiya yozadi. Bu esa shoirning 1435-yilda hali hayot ekanligini bildiradi.⁴

Hofiz Xorazmiy lirikasidagi oshiq-ma‘shuq obrazlari, uning tarbiyaviy jihatlari, etikasi va estetik yondashuvlari zamonamizga qadar chuqur o‘rganilmagan. Albatta, Hofiz Xorazmiy badiiy mahoratini belgilashda, tarbiyaviy hamda estetik yondashuvlarini aniqlashda va uning o‘zbek mumtoz adabiyotidagi munosib mavqeni ko‘rsatish uchun mazkur obrazlarni va ularning falsafiy ahamiyatini atroflicha o‘rganish zarur.

Zero, shoir ijodining keng qamrovi jihatlari, ilmiy asoslantirilgan dalillar bilan ko‘rsatib bersak, zamonamiz va kelajak avlod kitobxonlarida mumtoz adabiyotimizga nisbatan e‘tibor va yanada qiziqish doirasi oshadi. Natijada jamoatchiligimiz orasida jiddiy mutolaa ko‘nikmasi yuksaladi.

Ijodkorning har bir she‘riga joylangan nafislik, ezgulik tarannumi, so‘zga muhabbat hech shubhasiz o‘quv dargohlari va keng adabiy davralarga yaqindan kirib borishini ta‘minlaydi. O‘tmish adabiy-tarixiy merosimizdagi fikr-g‘oyalar bugungi davr muammolariga bog‘liq bo‘lib, kitobxonlarni o‘ylanishga, tafakkur qilishga yo‘naltiradi, mumtoz ijodkorga ixlosimizni yanada oshiradi, tarixiy merosimiz bilan

² Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 1-китоб. - Т.: ЎзКПМК, 1981. - 6 б.

³ Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 1-китоб. - Т.: ЎзКПМК, 1981. - 121 б.

⁴ Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 1-китоб. - Т.: ЎзКПМК, 1981. - 9 б.

faxrlanish tuyg‘usini kuchaytiradi hamda joiz bo‘lsa aytish kerakki, yoshlarni ezgu maqsadlar sari tarbiyalashga xizmat qiladi. Ushbu Hofiz Xorazmiyning shaxsi va uning ijodini o‘rganishning didaktik shakli, matniy yuksakligi, tasavvufga doir mulohazalari, umuman ahamiyatliligi zamonamiz uchun dolzarbligini belgilaydi.

Hofiz Xorazmiyning ishq-muhabbat tasnifida insoniyatga xos jihatlarning go‘zal tabiiy tuyg‘usi, sevgi bilan bog‘liq bo‘lgan oshiq-ma‘shuqning nozik qarashlari, ulkan orzulari ostida sevinch, sog‘inish, sadoqat, vafo, visol, judolik, mas‘uliyat, javobgarlik va boshqa tushunchalarini kuylagan buyuk shoirligi yana bir bor o‘z tasdig‘ini topgan. Ushbu fikrlarimizning tasdig‘i sifatida Hofiz Xorazmiy quyidagi misralarini keltirish mumkin.

*Ko‘ngul maqsudi bu olamda yo‘qdur,
Farah asbobi ham odamda yo‘qdur.*

*Farah izdama tarkibi jahondin,
Xavosi obi hayvon samda yo‘qdur.*

*Tilamagil jahondin no‘sh doru,
Asalning ta‘mi chun arqamda yo‘qdur.*

*Vafo izdama har mujrimdin, ey do‘st,
Vafo holi chun har mujrimda yo‘qdur.*

*Bu yo‘lda g‘amdin o‘zga yor bilma,
Chu g‘amdin o‘zga bir hamdamda yo‘qdur.*

*Safo izdar esang, sof et ko‘ngulni,
Safoyi ishq jomi Jamda yo‘qdur.*

*Sadoyi ishq, Hofiz, sanda erur,
Sado bu gunbadi a‘zamda yo‘qdur.⁵*

Ko‘rishimiz mumkinki, Hofiz Xorazmiy o‘z zamonasining yetuk ijodkori va ma‘rifatparvar shoiri bo‘lgan. Shoir ijodining alohida ahamiyati shunda-ki, u avvalo turkiy til qoidalariga tayanib, Xorazm shevasiga xos so‘zlar asosida bitilganligidadir. Bu esa bizga shoir devoni bilan yaqindan tanishish imkoniyatini yaratadi. Bu jihatdan, ilmiy jihatdan tadqiq qilgan yurtimizning ko‘zga ko‘ringan olimlari H.Sulaymonov, F.Sulaymonova, S.Hasanov, M.Sulaymonov va boshqalarning

⁵ Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 1-китоб. - Т.: ЎзКПМК, 1981. - 110 б.

izlanishlarini e'tirof etish joiz. Shu bilan bir qatorda, Hofiz Xorazmiy ijodiy merosi turkiy tilli millat vakillarini ham qiziqtirishini unutmash lozim. Zero, turkiyalik olimlar R.Toparli, A.Ustuner va boshqa izlanuvchilarning Hofiz Xorazmiyga oid devonni tadqiq qilib, o'zlarining muayyan xulosalarini berishi bizni g'ururlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

1. Jumaxo'ja N., Adizova I. O'zbek adabiyoti tarixi. - T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. - 540 b.
2. Resep T. Harezmi Hafiz Divanı'ndan Seçmeler. - Ankara: 1994, Kültür Bakanlığı Yayınları
3. Xalliyeva G. Qiyosiy adabiyotshunoslik. - T.: Akademnashr, 2020. - 158 b.
4. Хофиз Хоразмий шеърятидан. - Т.: ЎзКПМК, 1980. - 123 б.
5. Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 1-китоб. - Т.: ЎзКПМК, 1981. - 304 б.
6. Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 2-китоб. - Т.: ЎзКПМК, 1981. - 312 б.
7. Юсупова Д. Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи. - Т.: Akademnashr, 2013. - 272 б.
8. История узбекской литературы. В 2-х томах. Том I. С древнейших времен до XVI в. - Т.: Фан, 1987. - 486 с.
9. Resep T. Hâfız-ı Harezmî'nin Sultan İbrahim'in Ölümü Üzerine Yazdığı Mersiye. // Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi (Mehmet Akalın Armağanı) (8) 1997, Marmara. - 511-524 s.
10. Сулаймонов М.Ю. Хофиз Хоразмий ва ўзбек лирик шеърятининг ривожі: Филол. фанлари номзоди ... дисс. - Тошкент, 1996. - 160 б.
11. www.kutubxona.uz
12. www.literatura.ru
13. www.ziyonet.uz